ing van allerlei vaktermen, stromingen enz. (aan-
ı *) verwijzen we gaarne naar: Cor Gerritsma
OR TAAL- EN LETTERKUNDE', uitg. Thieme te

'IN VOGELVLUCHT' goede diensten zal bewijzen en
ıleren tot het lezen van Nederlandstalige litera-
en en recente tijd.

ne, 1987

1 (Diederic van Assende?)

'Beatrijs'

± 1240

Inhoud

De dichter vertelt dat hij de stof voor zijn gedicht over de non Beatrijs ontleend heeft aan een verhaal van een zekere broeder Ghysbrecht. De non werkt als kosteres in een klooster. Ze is deugdzaam, knap en vlijtig, maar kent de liefde! Ze schrijft de jongeling die ze sinds haar twaalfde jaar kent een brief. Hij komt naar het klooster en ze spreken af, dat ze over acht dagen samen het geluk in de wereld zullen gaan zoeken. Op de vastgestelde avond doet de non voor het laatst de ronde; ze bidt tot God en legt haar kloosterkleed en de sleutels bij het Mariabeeld. De jongeling heeft kleding en sieraden voor haar gekocht. Ze vertrekken te paard. De non voelt zich schuldig en onzeker, maar haar geliefde stelt haar enigszins gerust. Ze wijst zijn voorstel om het liefdesspel te spelen verontwaardigd af. Ze komen in de stad aan en leven zeven jaar zorgeloos; ze krijgen twee kinderen. Dan ontstaan er problemen: het geld is op, de man verlaat de non en de kinderen. Om haar kinderen te kunnen onderhouden wordt de non prostitué. Dagelijks bidt ze tot Maria om uitkomst. Uit een gesprek met de weduwe bij wie ze overnacht blijkt, dat niemand weet dat de kosteres het klooster veertien jaar geleden ontvluchtte! 's Nachts hoort ze een stem die haar beveelt naar het klooster terug te gaan. Ze denkt dat de duivel haar wil misleiden, maar als ze in drie opeenvolgende nachten hetzelfde bevel gekregen heeft, gaat ze terug. In het klooster is niets veranderd, want Maria heeft al die jaren haar taak waargenomen.

Tenslotte wordt nog verteld dat de kinderen van de non door de weduwe verzorgd worden (met financiële steun van de abdis). De non leeft in groot berouw. Ze krijgt een visioen (in het wit geklede jongeman probeert een dood kind met het opgooien van een appel te vermaken) en ziet dan in, dat haar bidden en vasten nutteloos zijn zolang ze haar zonden niet heeft opgebiecht. Ze gaat naar de abt en krijgt absolutie. De abt zal het wonder overal

vertellen, maar zó, dat niemand weten zal dat de non die in zonden leefde Beatrijs was. Hij zal ook verder voor de kinderen zorgen.

Structuur

De *titel* verwijst naar de hoofdpersoon. De naam Beatrijs wordt pas aan het eind (in vers 1029) genoemd!

Hoofdpersoon is een non, Beatrijs:

- beminde sinds haar twaalfde jaar een jongeman (een ridder);
- is kosteres in een klooster (haar 'grau habijt' wijst op een rijk Cisterciënzer klooster).

Beatrijs komt sympathiek op de lezer over.

Maria speelt een belangrijke rol: zij is 'plaatsvervangster' en middelares.

Compositie: het werk bestaat uit 1038 versregels: 2 × 432 verzen en een slotgedeelte van 174 verzen. Afgezien van het slotgedeelte heeft het verhaal een kringstructuur (cyclische bouw). Het slot is waarschijnlijk later toegevoegd: het past niet in de getallensymboliek en de kringstructuur.

Handelingsverloop:

a) proloog (vers 1-17);
b) Beatrijs als kosteres in het klooster (vers 17-248);
c) buiten het klooster (vers 249-482);
d) ommekeer en terugkeer (vers 483-864);
e) (toegevoegd) slotgedeelte (vers 865-1038).

Plaatsen van handeling zijn het klooster, de stad en de omgeving van het klooster.

Vertelde *tijd**: ruim 14 jaar.

*Vertelperspectief**: auctoriale IK-verteller*.

Enkele belangrijke *motieven:*

- Mariaverering; Maria als middelares;
- hoofs gedrag (vgl. 'Tractatus de arte honeste amandi' van Andreas Capellanus: een verhandeling over de kunst van de hoofse liefde*);
- jeugdliefde;
- vrees voor schande (prostitutie was een minder grote schande dan bedelarij!);
- zonde → biecht → absolutie;
- droom/visioen;
- symbolische getallen: 12 (= 'heel lang', 'altijd'), 3 (volmaakt getal; vgl. God/Christus/Maria), 5 (getal van Maria: vijf letters) en 7 (vgl. twee maal zeven jaar, zeven getijden bidden);
- symbolische kleuren (blauw = kleur van Maria);
- liefde in diverse vormen (tot God, Maria, kinderen e.d.);
- contrasten.

Thema: hemels ingrijpen in het aardse bestaan.
*Stijl/*taal: vrij korte versregels; accentverzen* (toppenverzen*); gepaard eindrijm*; Brabants getinte taal. De stijlfiguur litotes* komt veel voor.

Stroming en genre
Stroming: Middeleeuwse letterkunde.
In de Middeleeuwen vierde de Mariaverering hoogtij!
Genre: Marialegende* (gebaseerd op o.a. 'Dialogus Miraculorum', 1222 en 'Libri octo Miraculorum', 1237 van Caesarius van Heisterbach).
Enkele bewerkingen van de 'Beatrijs':
P. C. Boutens: 'Beatrijs', 1907; F. Rutten: 'Beatrijs', 1918; H. Teirlinck: 'Ik dien', 1924; H. van Overbeke: 'Beatrijs', 1925 en J. Davidson: 'The Ballad of a Nun', 1910.

Auteur
De auteur is misschien *Diederic van Assenede:* ± 1230-± 1290; 'klerk' van de graven van Vlaanderen; auteur van 'Floris ende Blancefloer' (een oosterse ridderroman*).

Uitgaven en secundaire literatuur
Uitgaven: o.a. van D. C. Tinbergen/L. M. van Dis (VAT') 1964[19]); M. C. A. van der Heyden (SNL') deel 2, 1973[3]); G. Kazemier (KLP') 1978[2]); F. Lulofs (1978[5]).

Samenvattingen/besprekingen:
B. A. Dijkstra c.s.: 'Literair werk uit vorige eeuwen', 1969[2].
K. J. van der Kerk c.s.: 'Literama', 1970[12].
G. P. M. Knuvelder: 'Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde' deel I, 1970[5].
C. Studeo: 'Overzicht van literaire werken', 1976 (herz. uitg.).
J. J. Gielen: 'Belangrijke letterkundige werken' deel I, 1977[12].
F. P. Huygens c.s.: 'Brandpunten', 1983[6].
Overige literatuur:
G. J. van Bork c.s.: 'De Nederlandse en Vlaamse auteurs', 1985.

') VAT = serie 'Van alle tijden'
SNL = serie 'Spectrum van de Nederlandse letterkunde', 25 delen
KLP = serie 'Klassiek letterkundig pantheon'.

uit: Vogelvlucht deel II

waarin Cheops wèl kan leven, zij het in de eenzaamheid van de ivoren toren.

Opmerkingen
Gebruik is gemaakt van de teksten, zoals die zijn afgedrukt in Leopolds *Verzameld Werk*, deel I (uitg. Brusse en Van Oorschot, 1951).
In de *Aurea-reeks* (Sijthoff) verscheen van dr. Martien J. G. de Jong, *Leopolds „Cheops"*. Dit is een tekstuitgave met interpretatie.

Gegevens
Schrijvers Prentenboek, nr. 15 (1970).
W. Blok, Terug naar de piramide. Een interpretatie van Leopolds „Cheops" (*De nieuwe Taalgids*, jg. 72, 1979, blz. 24 e.v.).

* *

BEATRIJS

P. C. Boutens

Boutens heeft dit boekje als opdracht meegegeven: „Ex voto Charlie en Elsje" (vrij vertaald: voor de poëzie-album van . . .). Charlie is Charlie Toorop, later bekend als schilderes. Ze was 9 jaar toen Boutens dit gedicht voor haar schreef.

Ook in onze tijd heeft het Beatrijs-motief de schrijvers aangetrokken. In 1908 verscheen van P. C. Boutens het strofische gedicht *Beatrijs*, in 1918 van Felix Rutten het drama *Beatrijs*, en in 1924 van Herman Teirlinck het drama *Ik dien*. Het gedicht van Boutens is opgebouwd uit vierregelige strofen. Het vertelt van zuster Beatrijs,

„Zij was de jongste der zustren al,
En needrig was haar dienst en werk:
Zij luidde de klok en keerde de hal
En de stille leêge kerk." (blz. 8)

Ze is kosteres in het klooster. De andere nonnen zijn zeer ijverig in het vasten en ze bidden om een sprankje licht in „heur donkre dal van smart". Voor Beatrijs is het leven echter zo vreugdevol, dat het haar is, alsof, „heur leven zelf bewoog in de straten van Gods lichte stad".
Op een vroege ochtend in mei trekt ze het klooster uit en buiten het dorp ontmoet ze een ridder. Ze ziet hem aan, maar

„Zij zag in oogen brandend klaar
Smart die zij niet verstond." (blz. 15)

Van schrik keert ze naar het klooster terug en hervat haar werk, nu echter zonder vreugde. Geen van de andere zusters bemerkt evenwel haar smart. Wel echter Onze Lieve-Vrouw,

„Die was de vertrouwde van Beatrijs,
En alles wat zij deed en dacht,
Verhaalde zij haar in woord en gepeis
Vóor iedren nacht." (blz. 17)

Op een avond begeeft ze zich weer buiten het klooster; ze verneemt een kreet van een ziel in nood. Ze gaat terug naar Maria en zegt haar, dat ze nu zeker weet, dat ze weg moet. Het zijn geen erotische motieven – zoals in het M. E.-se gedicht – die haar bewegen. Bij Boutens is het belangrijker dat de mens zich wijdt aan zijn medemens en hem troost in zijn verdriet, dan dat hij in een klooster voor zichzelf naar het heil zoekt. Aan de voet van het beeld legt ze haar sleutelbos, rozenkrans en pij. Uit haar cel haalt ze de sprei, die ze als mantel omslaat. Ze neemt afscheid van Maria en trekt weg, „naar 't hart dat om haar leed". Er is geen sprake van een gewetensconflict en zondebesef zoals bij de M. E.-se Beatrijs. De „moderne" Beatrijs weet ook dat ze terug zal komen, als haar taak volbracht is. Maria maakt haar ook geen verwijt, ze is alleen bezorgd over de afloop van dit liefdesavontuur.
Zodra Beatrijs verdwenen is, begint het Maria-beeld te leven. Ze zet het Kindje van haar arm, trekt Beatrijs' pij aan en verricht het eenvoudige werk van de non. 's Morgens bemerken de nonnen wel, dat het Mariabeeld verdwenen is, maar dat Maria de taak vervult van Beatrijs, weet niemand.
Vele jaren blijft Beatrijs weg, maar dan weet ze, dat haar werelds werk verricht is. Het is haar alsof Maria haar naar haar oude cel terugroept. Ze slaat de sprei om en trekt naar het klooster. De poort gaat bij de eerste klop open, in de hal staat weer het Mariabeeld, omgeven door een wonder licht. Maria belooft haar te zullen zwijgen. Voor het beeld liggen de pij en de sleutels. De teruggekeerde slaat de witte pij om, neemt de sleutelbos en sluit de poort. Ze bidt een uur lang voor het beeld van Maria, daarna keert ze terug naar haar cel.
's Morgens heerst er grote vreugde in het klooster: het Maria-beeld is weergekeerd. Geen van de zusters weet echter, wat er is geschied. Beatrijs verricht haar eenvoudige werk weer even blij als vroeger; het leven is haar een vreugde. Na jaren sterft zuster Beatrijs. Korte tijd na haar begrafenis komt er een grijze pelgrim in het klooster, die vraagt of hij begraven mag worden naast Beatrijs. Hij vertelt zijn verhaal aan de zusters, „en toen verstonden zij". Boutens heeft deze sproke zeer sober verhaald in een typisch gestileerd Nederlands (invloed van de „woordkunst" der Tachtigers). De M. E.-se legende is geschreven vanuit een katholiek levensbesef. Dit is bij Boutens niet het geval. Hij is van huis uit calvinist, maar in zijn werk leren we hem kennen als iemand, die platonisch denkt.

Opmerking
Gebruik is gemaakt van de eenenveertigste druk, verschenen bij C. A. J. van Dishoeck te Bussum, 1951.

uit: Literama 784301
K.J. van der Kerk en H.A. Poolland

Dit werk is bedoeld als satire op *a.* de toestanden aan 't Vlaamse hof (let op de corruptie en hebzucht van Nobel, Bruun, Isengrijn en Tibeert); *b.* de geestelijkheid van die dagen (let op Belijn, die bij de koning een goede beurt wil maken door te laten zien, dat hij toch wel een brief kan schrijven); *c.* de burgerij (let op de satirische beschrijving van de dorpelingen die met Lamfroit Bruun gaan afrossen).

Gegevens
Knuvelder; De Vooys en Stuiveling; dr. J. Bosch, *Reinaert-perspectief* (Kok).

* *

BEATRIJS

De legende *Beatrijs* is een exempel, waarin de (zondige) mens getoond wordt, hoe groot de macht is van Maria. De verering voor Maria neemt in het middeleeuwse denken — een hoofdzakelijk religieus denken — een grote plaats in. Zij symboliseert de Moeder, die allen liefheeft en genadevol is voor degene die berouw toont over zijn zonden.
Zij is het die „pleit" bij God, voor de mens die in handen is gevallen van de duivel. Voor deze mens is er slechts uitkomst door voorspraak van Maria (zó bij *Theophilus*, zó bij *Mariken van Nieumeghen*). In *Beatrijs* zullen we lezen dat de non dagelijks blijft bidden „die seven ghetiden van onser vrouwen"; deze trouw aan Maria zal haar uiteindelijke redding zijn.
De dichter heeft van broeder Gijsbrecht een verhaal gehoord over een non, die kosteres is in een klooster. Alhoewel hij (de dichter) er weinig mee verdient, zal hij het mirakel terwille van Maria vertellen.
De non is zeer deugdzaam: hoofs en vlijtig. Haar taak omvat het luiden van de kerkklok, het verzorgen van de kaarsen en de kerkelijke ornamenten. Bovendien wekt zij de kloosterlingen. Maar zij kent de liefde en als de duivel deze aanwakkert, kan zij de kracht ervan niet weerstaan. Zij schrijft aan haar geliefde, die zij sinds haar twaalfde jaar kent, een brief. Als de jongeling die zij liefheeft, gekomen is, spreken zij af dat ze samen zullen weggaan. Beatrijs zal over acht dagen op hem wachten onder de eglantier. Op de vastgestelde avond doet Beatrijs voor het laatst de ronde; alle kloosterlingen zijn al naar de slaapzaal.
Zij bidt tot God: ze heeft vergeefs getracht haar begeerte naar liefde te bedwingen. Dan gaat ze naar het Maria-beeld, waar zij haar kloosterkleed aflegt en de sleutels ophangt vóór het beeld, zó dat ze dadelijk zullen worden opgemerkt.
Buiten staat de jongeling reeds te wachten. Hij heeft kledingstukken voor haar gekocht in de stad, en ook sieraden. De blauwe gewaden staan haar beter dan de grauwe kloosterkleding. Verrukt kust hij zijn geliefde. Dan zet hij haar voor zich op het paard, waarna ze onopgemerkt de plek verlaten. Bij het aanbreken van de dag voelt Beatrijs zich reeds schuldig dat zij nu de prime niet luidt. Wat

zal haar lot zijn; vertrouwen op de wereld heeft zo weinig zin! De jongeling echter wijst elke aarzeling af: hij zal haar tot in de dood liefhebben.
Hij heeft zóveel geld, dat ze minstens zeven jaar kunnen leven zonder zorgen. Dan stelt hij haar voor het spel der liefde te spelen; de prachtige natuur zal hen omringen. Fel wijst zij dit voorstel van de hand: het is nu niet het moment daarover te spreken. Buiten in het veld bedrijft de vrouw die er haar geld mee verdient de liefde, maar niet zij, Beatrijs!
In de stad waar zij komen, wonen ze zeven jaar. Twee kinderen worden geboren. Op het eind van de zeven jaar komt tussen de geliefden verwijdering: het geld is op en alle bezittingen zijn ingeruild.
In deze situatie verlaat de man het huis, Beatrijs en de twee kinderen aan hun lot overlatend. Moeilijke jaren breken aan: Beatrijs kan haar kinderen onderhouden van het geld dat zij verdient met prostitutie. Zeven jaar leeft zij in ontucht, echter dagelijks Maria biddend om uitkomst. Veertien jaar heeft Beatrijs een zondig leven geleid, waarvan zeven jaar in zware zonden. Dan komt zij in de buurt van haar oude klooster.
In het gesprek met een weduwe, bij wie ze blijft overnachten, vraagt Beatrijs hoe het is met de kosteres die veertien jaar geleden is gevlucht.
De weduwe antwoordt gebelgd, dat er geen betere non is dan de kosteres, die altijd stipt haar werk doet. De weduwe bedoelt inderdaad Beatrijs. 's Nachts hoort Beatrijs een stem, die haar beveelt terug te gaan naar het klooster. Ze meent echter dat de duivel haar weer wil misleiden; tot driemaal toe wordt het bevel herhaald. Na deze drie maal in drie opeenvolgende nachten is de macht van de duivel ongedaan gemaakt en begrijpt Beatrijs dat zij op Maria mag vertrouwen.
In het klooster vindt zij alles terug, zoals zij het veertien jaar geleden heeft achtergelaten: geen van de kloosterlingen heeft haar gemist, want Maria heeft in al die jaren haar taak waargenomen.
Beatrijs is weer non! In feite is het verhaal hier geëindigd. In het vervolg vernemen we hoe het met de kinderen afloopt: zij worden door de weduwe verzorgd op advies van de abdis van het klooster, die de vergoeding op zich neemt.
Beatrijs tenslotte leeft nog in groot berouw.
Als de abt zijn jaarlijks bezoek aan het klooster brengt, weet Beatrijs niet wat ze zal doen. De duivel tracht haar te beïnvloeden dat ze haar zonden verzwijgt. In het gebed ziet zij een jongeling voorbijgaan, gekleed in het wit. In zijn arm draagt hij een kind, waarvan zij meent dat het dood is. De jongeling gooit een appel omhoog en vangt die weer op, een spel waarmee hij het kind tracht te vermaken.
Beatrijs vraagt hem waarom hij dit doet: het kind is immers dood. De jongeling antwoordt haar: „Inderdaad, non, gij zegt de waarheid: het kind begrijpt volstrekt niets van mijn spel; het is dood en hoort noch ziet iets. Volkomen op dezelfde wijze echter weet God niets van Uw bidden en vasten, zolang gij uw zonden niet opbiecht. Ga naar de abt en vertel hem uw zonden. Pas op de duivel, die u bedriegt". Dit visioen doet haar besluiten naar de abt te gaan. De abt verleent haar absolutie. Hij zegt haar dat hij het mirakel overal zal vertellen, maar zó dat niemand zal weten dat de non die in zonden heeft geleefd, Beatrijs is.
De abt zal de twee kinderen verzorgen: ende si worden twee goede man. Nu pas vernemen we dat „haer moeder hiet beatrijs". De sproke eindigt dan met gebed: „Dat maria moet wesen ons vorsprake int soete dal*/daer god die werelt

doemen sal. / Amen."

* het dal Josaphat waar Christus het laatste oordeel zal uitspreken.

Opmerkingen
Gebruikt is de tekstuitgave van dr. D. C. Tinbergen in de serie *Van Alle Tijden*. In *Malmbergs Nederlandse Schoolbibliotheek* verscheen een goedkope tekstuitgave, evenals in de serie *Cahiers voor Letterkunde* (Meulenhoff).
De dichter van *Beatrijs* is onbekend. Als mogelijke auteur is genoemd Diederic van Assenede, de dichter van *Floris ende Blancefloer*. Van *Beatrijs* zijn vele bewerkingen bekend. Boutens heeft in 1907 een strofisch gedicht *Beatrijs* geschreven (zie blz. 113).

Vragen
1. De geliefde van Beatrijs wordt ons in enkele woorden duidelijk getoond. Geef enkele bewijsplaatsen.
2. In Beatrijs vinden we drieërlei liefde:
   de aardse liefde, de liefde tot haar kinderen en tenslotte de liefde tot God en Maria.
   Op welke wijze uiten zich deze vormen van liefde?
3. Op welke wijze blijkt in de figuur van Beatrijs het echt menselijke aanwezig?
4. Wij noemen *Beatrijs* een (Maria)legende.
   Wat versta je daaronder? („sproke" is een term die men in de M.E. gebruikte.)

Gegevens
Knuvelder; De Vooys en Stuiveling; de inleidingen in dr. G. Kazemier, *Beatrijs* (Thieme) en in dr. F. Lulofs, *Beatrijs* (Tjeenk Willink).

* *

uit: literama 8630/01
K.J. van der Kerk en H.A. Poolland.
~~GLORIANT en NU NOCH~~

Inleiding
De volledige titel van *Gloriant* luidt:
Een abel spel ende een edel dinc van den hertoghe van Bruuyswijc, hoe hi wert minnende des Roede Lioens dochter van Abelant, ende ene sotternie na volgende.
Zoals de titel zegt, is dit dus een abel spel (abel = ernstig, sierlijk). De abele spelen zijn bewaard gebleven in het zgn. Hulthemse handschrift, dat zich in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel bevindt. Naast *Gloriant* treffen we in dit handschrift de volgende spelen aan: *Esmoreit, Lanseloet van Denemerken* en *Van den Winter ende van den Somer*.
Het centrale thema van deze abele spelen is de hoofse liefde. Na afloop van zo'n spel werd een „sotternie" opgevoerd. (Zie de volledige titel van *Gloriant*.)

waar zijn moeder buffetjuffrouw is. Het is tegen de wet en meester Bruis maakt er een eind aan.
Vrienden: Meester Bruis. Zijn vader. Rechercheur Muysken van de Kinderpolitie. Betje van Gemert, Sip en Dorus Keulemans, die in beugels zit en TBC heeft. Tante Jans.
Vijanden: Zijn moeder, die hem alleen maar uitscheldt en treitert. Jantje Verkerk, die later zijn vriendschap wél zoekt. Hoofdmeester Maatsuyker, die ook later van mening verandert. Drikus.
Bekenden: De rest van zijn klasgenoten. Oom Henri, de vriend van zijn moeder. Mr. van Loon, de kinderrechter.
Goede en slechte eigenschappen: Hij is altijd als een onderkruipsel behandeld en daardoor – en ook, volgens meester Bruis, door milieu en aanleg – eenzelvig en onaanraakbaar geworden: 'De Rat voert een hopeloze strijd tegen alles wat samenspant om hem op te voeden, tegen de Bierkaai van de school, z'n afschuwelijke moe, "Projuuftute", het kolenhok, de politie en de tuchtige roede. Hij staat alleen tegen die overmacht'. Maar hij is een doorzetter, is ijverig en heeft gevoel voor humor. Is trouw aan degenen die hij mag en die hem mogen. Hij is trots, hoort alle geschelden onrechtvaardigheden zwijgend aan. Is niet bang. Doet zich niet anders voor dan hij is. Hij zal nooit hulp van een ander vragen. Heeft duidelijke leiderskwaliteiten. Maar er zit iets gevaarlijks in hem, omdat hij onmiddellijk reageert op iets wat hem aangedaan wordt: 'Fel en onverhoeds, en toch met doeltreffende beheersing. Geen wilde lawaai, die per ongeluk raak is, maar een zorgvuldig gerichte stomp, midden op zijn oog. Hoe krijg je dat gevaarlijke uit zo'n jongen?' Het lukt meester Bruis niet. Als Ciskes moeder het kostbare boek van zijn vriendje Dorus verscheurt, gooit hij een mes naar haar. Het snijdt haar halsslagader door en ze sterft.
Houdt van: Tekenen en rekenen. Varen: hij wil later zeeman worden.
Houdt niet van: Werken in het café. Opgesloten worden in het kolenhok.
Bijzonderheden: De school is voor Ciske een toevluchtsoord. Op de dag van het schoolreisje hoort hij er voor het eerst echt helemaal bij, dan zien ze hoe hij eigenlijk is. Meester Bruis wordt zijn vriend. Na de moord huilt hij voor het eerst van zijn leven.

Beatrijs

Naam: BEATRIJS

Tijd: Waarschijnlijk 13e eeuw.
Leeftijd: Tussen de 15 à 20 jaar en 30 à 35 jaar.
Woon- en verblijfplaatsen: Een klooster, een stad, het vrije veld.
Uiterlijk: Ze is schoon van lijf en leden en draagt in het klooster een habijt met sluier. Later draagt ze een rok met een wijd overkleed en daarover een met bont gevoerde mantel met grote kapuchon, in de kleuren blauw en scharlakenrood. Ze draagt ook een hoofddeksel met een sluier van witte zijde, een gordel met een geldtas en een mes, gouden ringen en andere sieraden, haarbanden en sandalen van leer uit Cordoba: 'Si prijsdent alle diet saghen'.
Financiële middelen: Beatrijs en haar man hebben genoeg geld om een weelderig bestaan te leiden. Als het kapitaal op is moeten zij hun bezittingen (waaronder paarden) verpanden en verkopen. Beatrijs wordt prostituée. Weer later komt ze door bedelen aan de kost.
Bloedverwanten: Ouders, twee kinderen.
Reizen: Als zij en haar minnaar het klooster verlaten: 'Si reden berch ende dale./(...)/Si voren also voert/Tes si quamen in een poert,/Die scone stont in enen dale./Daer so bequaemt hen wale/Dat siere bleven der jaren seven'. Tenslotte brengen haar zwerftochten Beatrijs weer bij het klooster.
Werk: In het klooster is ze kosteres: 'Si plach te ludene in die kerke,/Si ghereide tlicht ende ornament/ende dede op staen alt convent'. Na het leven met de vader van haar kinderen wordt ze prostituée, want: 'Si en conste ghenen roc spinnen/Daer si met mochte winnen'. Na zeven jaar gaat ze bedelen en wordt tenslotte weer kosteres in hetzelfde klooster.
Liefdesleven: Vanaf hun twaalfde jaar zijn Beatrijs en de jonge man met wie ze het klooster verlaat en zeven jaar samen woont, al op elkaar verliefd. Ze hebben elkaar een hele tijd niet gezien en het wordt tijd, zegt de minnaar 'Dat wi ons eens ondercusten'. Beatrijs wordt verteerd door verlangen naar haar minnaar, ze kan dat niet voor God verbergen. Als ze samen op weg zijn, wil hij met haar vrijen: 'Wat seghdi', sprac si, 'dorper fel,/Soudic beeten op tfelt,/Ghelijc enen wive die wint ghelt/Dorperlijce met haren lichame?/(...)/Alsic bi u

ben al naect/Op een bedde wel ghemaect/Soe doet al dat u ghenoecht'. Na zeven jaar met hem geleefd te hebben is het geld op. Omdat het dure tijden zijn, raken zij in de problemen en ze slagen er niet in die samen het hoofd te bieden. Hij is de eerste die ontrouw is. Ze gaan uit elkaar en Beatrijs blijft achter met de twee kinderen.

Bekenden: De weduwe die vlakbij het klooster woont en die haar onderdak geeft; de abt die haar de biecht afneemt.

Goede en slechte eigenschappen: 'Si was hovesche ende subtijl van seden'. Zij doet haar werk goed, snel en energiek, is praktisch ingesteld en verstandig: de sleutels hangt ze op een plek waar iedereen ze kan zien. In eerste instantie wil ze liever met werken, ook al is het prostitutie, haar geld verdienen dan met bedelen. Pas wanneer Maria het haar opdraagt wil ze haar kinderen-bij de weduwe achterlaten. Ze heeft er alles voor over om te boeten voor haar zonden: ze is bereid op handen en voeten de wereld door te kruipen, maar zelfs dat is niet genoeg voor een zo zware zondares.

Personeel: In het klooster beschikt ze blijkbaar over iemand die een briefje naar haar minnaar kan brengen.

Godsdienstige opvattingen: Ze is zeer gelovig en plichtsgetrouw en vergeet nooit haar Weesgegroet Maria te bidden. Ze vraagt God haar te verlossen van de vleselijke begeerten die haar door de duivel zijn opgelegd. Ze wendt zich tot Maria die al zo vaak een voorspraak voor zondaars is geweest. Als haar in een visioen wordt duidelijk gemaakt dat ze moet biechten doet ze dat. Het grootste aardse genot valt in het niet bij de kleinste hemelse vreugde.

Bijzonderheden: Beatrijs is waarschijnlijk van goeden huize, want de weduwe kent de namen van haar ouders en van het klooster wordt gezegd dat het weelderig is en grote rijkdommen bezit.

uit: Honderd helden uit de nederlandse literatuur
auteurs: Inez van Eijk en Rudi Wester

Noot: Gebruikt is de Beatrijs-uitgave van Dr. Rob Roemans, bij De Nederlandsche Boekhandel, in de reeks Klassieke Galerij, nr. 21.

J. BERNLEF

Hersenschimmen

Naam: MAARTEN KLEIN

Tijd: Een winter in het vierde kwart van de 20e eeuw. Met herinneringen die steeds verder teruggaan.

Leeftijd: 71 jaar.

Woonplaats: Aan de Field Road in Gloucester, een plaatsje in Eastern Point, een uitstekend stuk kust boven Boston. Hij komt oorspronkelijk uit Alkmaar.

Uiterlijk: Hij heeft handen met 'tabaksbruine pigmentvlekjes tussen de gezwollen aderen'. Dun haar. 'Als oudere moet je er hier in dit land, tenminste wat je kleding betreft, nog als een twintigjarige uitzien. Zelf houd ik het bij de Engelse kostuums van de firma Dodgson uit Boston. Antracietgrijs met een dun streepje. Ze mogen best aan mij zien dat ik niet van hier kom'. Hij heeft ook een zwart kostuum dat hij bij Rowlands in Lafayette Street heeft gekocht. Als hij op een nacht zichzelf bevuild heeft: 'Moet mijn ogen wel opendoen nu en zie een oude man in de spiegel, een oude man met een slap gerimpelde buik vol strontvegen. Ik glimlach opgelucht. Dat ben ik tenminste niet!'

Opleiding: Hij heeft rechten gestudeerd.

Gezondheid: 'Misschien komt het door de sneeuw dat ik me 's morgens al zo moe voel'. Hij merkt dat hij vergeet waar hij mee bezig was of wat hij een paar uur geleden gedaan heeft. Een slecht geheugen heeft hij altijd gehad, maar dit is anders: '(...) dat gevoel even bij volle bewustzijn afwezig te zijn, zoek te raken of te verdwalen, ik weet niet hoe ik dit gevoel noemen moet'. Zelfs de meest alledaagse handelingen komen hem opeens vreemd voor. 'Er schort sinds kort iets aan mijn denken. Of zou het aan mijn Engels liggen?' Hij vermoedt dat het alderverkalking is: 'Het hoort bij je leeftijd'. Dokter Eardly zegt dat het met rust wel weer goed komt. Maar hij voelt zich vaak angstig: 'Een soort zeeziekte in mijn denken lijkt het wel. Onder het leven woelt een ander waar alle tijden, namen en plaatsen door elkaar heen spoelen en waarin ik als persoon al niet meer besta'. De zo plotseling begonnen dementering schrijdt voort, hij krijgt injecties: 'Het is een proces dat ik niet tegen kan houden, omdat ik zelf dat proces ben. Je denkt 'ik', 'mijn lichaam', 'mijn geest', maar dat zijn maar

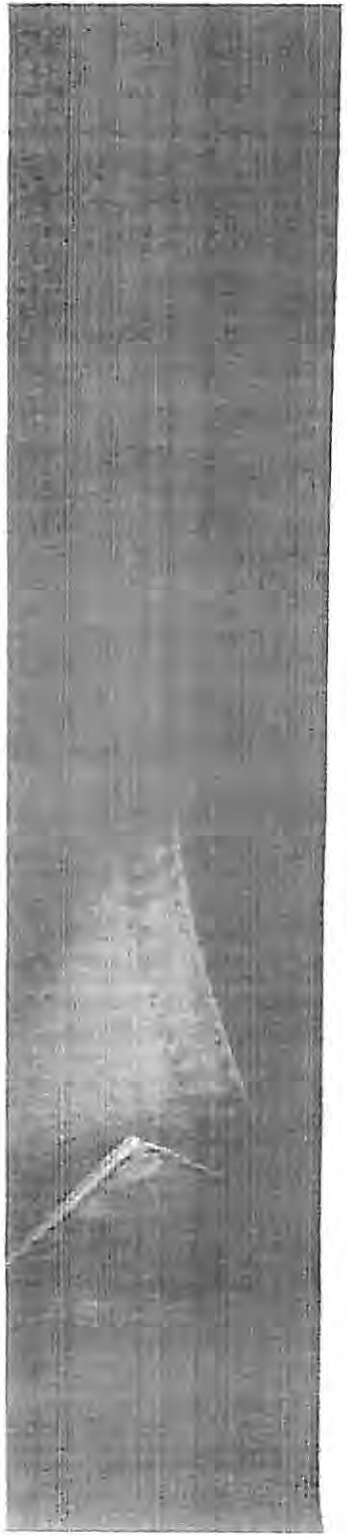

Die vingherline van formine
Vercoept voer guldine.'

'Ay, wat segdi, suverlike!
Ocht ic u emmermeer beswike,
Soe moete mi God scinden!
Waer dat wi ons bewinden,
In scede van u te ghere noet,
Ons en scede die bitter doet!
Hoe mach u aen mi twien?
Ghi en hebt aen mi niet versien,
Dat ic u fel was ofte loes.
Sint dat ic u ierst vercoes,
En haddic niet in minen sinne
Ghedaen een keyserinne;
Op dat ic haers werdech ware,
Lief, en liete u niet om hare!
Des moghedi seker wesen.
Ic vore met ons ute ghelesen
500 pont wit selverijn;
Daer seldi, lief, vrouwe af sijn.
Al varen wi in vremde lande,
Wine derven verteren ghene pande
Binnen desen seven jaren.'
Dus quamen si den telt ghevaren
Smorgens aen een foreest,
Daer die voghele hadden feest.
Si maecten soe groet ghescal,
Datment hoerde over al.
Elc sanc na der naturen sine.
Daer stonden scone bloemkine
Op dat groene velt ontploken,
Die scone waeren ende suete roken.
Die locht was claer ende scone.
Daer stonden vele rechte bome,
Die ghelovert waren rike.
Die jonghelinc sach op die suverlike.
Daer hi ghestade minne toe droech.
Hi seide: 'Lief, waert u ghevoech,

Bibliografie

Gebruikte uitgave: R. Roemans en H. van Assche, Amsterdam/Antwerpen 1982[11], Klassieke Galerij nr. 21.

De titel verwijst naar de hoofdpersoon.
Van *Beatrijs*, dat uit 1038 versregels bestaat, is slechts één handschrift bekend (Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage). Het maakt deel uit van een met de hand geschreven boek (codex), waarin ook teksten van gebeden en fragmenten uit werken van J. van Boendale, J. van Ruusbroec en J. van Maerlant voorkomen. Deze verzamelcodex van rond 1374 met stichtelijke en didactische werken in de volkstaal werd in 1809 door de Koninklijke Bibliotheek aangekocht uit de erfenis van Mr. Jacob Visser; de vroegst bekende eigenaar was Nic. Heinsius. Waarschijnlijk is dit overgeleverde handschrift, dat bestaat uit negen bundeltjes van acht bladen perkament, een afschrift van een ouder, ons onbekend origineel. In 1947 verscheen er een facsimile-uitgave van de verzamelcodex onder redactie van A.L. Verhofstede (1949[2]).
In het handschrift geven gekleurde hoofdletters (lombarden) een onderverdeling van de tekst aan (vers 1, 37, 81, 95, 119, 159, 191, 223, 249, 307, 365, 397, 433, 483, 585, 614, 667, 701, 723, 749, 787, 865, 919 en 1019). In de codex zijn zes beginletters (initialen) met miniaturen versierd.
In 1659 verscheen in Antwerpen een gedrukte versie (op rijm) van *Beatrijs* van de hand van pater Petrus Vloers.
Vanaf midden negentiende eeuw werd *Beatrijs* vele malen uitgegeven, met annotaties en inleidingen, onder andere door W.J.A. Jonckbloet en G. Penon (1889[3]), M.R. Brouwer (1904), M.F.J. Wolters (1926), A.J. de Jong (1926), M. Brouns (1944), J.J. Gielen (1951[2]), D.C. Tinbergen en L.M. van Dis (1970[20]), M.C.A. van der Heijden (1973[3]), G. Kazemier (1977[2]), W.H. Beuken (1978[12]), F. Lulofs (1978[5]), F.P. Huygens en B.W.E. Veurman (1978[3]), G. Smit (1979, met berijmde vertaling), R. Roemans en H. van Assche (1982[11]), J.D. Janssens (1986, facsimile-editie), H. Adema (1988[3], met moderne prozavertaling). Apart vermeld dient te worden de kostbare uitgave die in 1901 verscheen, met Franse, Duitse en Engelse vertalingen en illustraties van Ch. Doudelet.

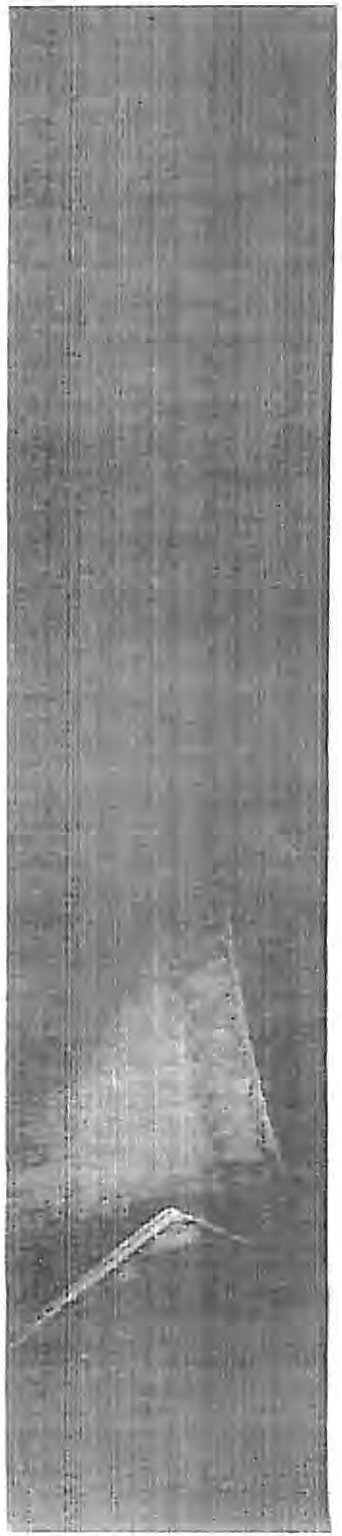

SAMENVATTING VAN DE INHOUD

De verteller begint met de mededeling, dat dichten hem weinig voordeel brengt ('Van dichten comt mi cleine bate'), maar dat hij terwille van de Moedermaagd een mirakel wil vertellen. De stof heeft hij ontleend aan een zekere broeder Ghijsbrecht, die er in zijn boeken over gelezen had.
In een klooster werkte een deugdzame, knappe en vlijtige non als kosteres (haar naam, Beatrijs, wordt pas in vers 1029 onthuld). Ze luidde de klokken, zorgde voor de kaarsen en kerkelijke gewaden en wekte 's morgens de kloosterlingen. Beatrijs kende echter ook de liefde, waaraan ze ten slotte geen weerstand meer kon bieden, omdat de duivel haar met zinnelijk verlangen bekoorde. Nadat ze God om bijstand gesmeekt had, stuurde ze een bode met een brief naar haar geliefde, die zij sinds haar twaalfde jaar kende. Zodra de jongeman kon, reed hij naar het klooster en wachtte voor de poort. Door het tralievenster spraken ze af, dat ze samen het geluk in de wereld zouden gaan zoeken. De jongen beloofde haar trouw; over acht dagen zou Beatrijs op hem wachten onder de eglantier. Hij reed terug naar de stad om mooie kleren en sieraden voor Beatrijs te kopen. Op de afgesproken dag kwam hij naar de boomgaard, met de kleren en een grote som geld. Beatrijs deed die avond eerst nog haar ronde. Ootmoedig bad ze voor het altaar tot God en Maria. Daarna legde ze haar kloosterkleed op het altaar en hing ze de sleutels van de sacristie vóór het beeld, zodat ze dadelijk opgemerkt zouden worden. In haar onderkleed begaf ze zich naar haar geliefde in de boomgaard. De jongeman was verrukt, toen de nieuwe, blauwe gewaden Beatrijs prachtig bleken te staan. Hij zette haar vóór zich op het paard en heimelijk verlieten ze de plaats van samenkomst. Toen het dag werd, voelde Beatrijs zich al schuldig over haar vlucht, maar haar geliefde stelde haar gerust en beloofde haar nogmaals trouw. Hij had geld genoeg om minstens zeven jaar onbezorgd te leven. Toen hij tijdens de tocht door de prachtige natuur Beatrijs voorstelde de liefde te bedrijven, reageerde ze verontwaardigd. De jongen betuigde zijn spijt en samen kwamen ze uiteindelijk in een stad aan. Daar bleven ze zeven jaar wonen en kregen twee kinderen. Toen het geld op was en de bezittingen waren verpand of verkocht, ontstond er verwijdering tussen hen. Beatrijs had niet leren spinnen en bedelen wilde ze niet. De jongeman brak zijn belofte van trouw, keerde naar zijn geboorteland terug en liet zo Beatrijs en de twee kinderen aan hun lot over. Om geld te verdienen werd Beatrijs toen prostituée, maar ze bleef dagelijks tot Maria bidden om verlossing uit haar zondige leven.

Na veertien jaar kreeg ze diep berouw en besloot niet langer te zondigen. Bedelend trok ze met haar kinderen rond, totdat ze in de buurt van haar klooster kwam. Ze vond onderdak bij een weduwe, bij wie ze informeerde naar de kosteres die veertien jaar geleden het klooster ontvluchtte. Verontwaardigd antwoordde de weduwe, dat er geen betere en zuiverder non was dan de kosteres. Toen Beatrijs vroeg hoe de ouders van de non heetten, werd haar uit het antwoord duidelijk, dat zij zelf bedoeld werd. 's Nachts bad ze tot Maria en tot God en hoorde toen in een visioen een stem, die haar opdroeg naar het klooster terug te keren. Omdat ze meende dat de duivel haar wilde misleiden, vroeg ze om herhaling van de stem. Dat gebeurde; de derde nacht ging de stem gepaard met een fel licht. Toen besloot Beatrijs op Maria te vertrouwen en te gaan. Ze dekte haar kinderen toe en kwam ongemerkt in het klooster, waar ze alles terugvond zoals ze het veertien jaar eerder had achtergelaten. Niemand had haar gemist, want Maria had al die jaren haar taak waargenomen. Vanaf dat moment deed ze haar werk weer als vroeger.
Op een dag kwam de weduwe met de kinderen naar het klooster en sprak met de abdis af, dat ze de kinderen op kosten van het klooster voorlopig zou verzorgen. Beatrijs werd gekweld door berouw, maar durfde niemand over haar zonden in te lichten. Toen de abt zijn jaarlijkse bezoek aan het klooster bracht, vroeg ze zich vertwijfeld af of ze zou biechten of niet. Die nacht kreeg ze weer een visioen: ze zag een in het wit gekleed jongeling met een kind op zijn arm. Het kind was kennelijk dood, maar toch probeerde de jongeling het te vermaken door telkens een appel omhoog te gooien en weer op te vangen. Toen Beatrijs opmerkte, dat het dode kind niets aan het spel had, antwoordde de jongeling dat het met haar net zo gesteld was; God merkte niets van haar bidden en vasten, zolang ze haar zonden niet had opgebiecht. Beatrijs besloot toen de volgende morgen naar de abt te gaan en alles op te biechten. De abt verleende haar absolutie en deelde haar mee, dat hij overal over het wonder zou vertellen, maar ervoor zou zorgen dat niemand te weten kwam dat de non die in zonden leefde Beatrijs heette. Hij nam haar beide kinderen mee en ze werden twee goede kloosterlingen.
Het verhaal eindigt met een gebed.

Bespreking

Bron

We weten niet waar het verhaal over Beatrijs oorspronkelijk vandaan komt. In de elfde en twaalfde eeuw deden vele wonderbaarlijke verhalen over Jezus, Maria en heiligen in West-Europa de ronde. Vooral in de twaalfde en dertiende eeuw bloeide de Mariaverering en maakten volkspredikers in hun preken gretig gebruik van de legenden. Veel van wat in die legenden verteld wordt, is niet in overeenstemming met de officiële theologie, maar gebaseerd op de mondeling overgeleverde traditie waarin nog voor-christelijke of heidense voorstellingen voortleefden.
De eerste vermelding van de Beatrijs-legende is te vinden in een beroemde verzameling van in het Latijn geschreven wonderverhalen, *Dialogus miraculorum* (1222) van Caesarius van Heisterbach. Deze Caesarius (geboren in 1180) was prior en novicenmeester van de cisterciënzer abdij te Heisterbach in het Zevengebergte en tot in verre streken een bekend schrijver. Hij vergezelde zijn meesters vaak op visitatiereizen en schreef de legenden en mirakelen die hem onderweg ter ore kwamen zeer nauwkeurig op. Een van die legenden heet 'De Beatrice Custode' (Over de kosteres Beatrijs). In 1237/8 voltooide Caesarius het derde boek van een soortgelijk verzamelwerk als de *Dialogus miraculorum*, de *Libri VIII (Octo) Miraculorum* ('Acht boeken met wonderen'; uitgegeven door A. Meister in 1901), waarin de Beatrijs-legende in een enigszins andere versie werd opgenomen. Op deze versie gaat onze *Beatrijs* waarschijnlijk in hoofdlijnen terug.

Compositie

Het verhaal is als volgt onder te verdelen:
- vers 1-17: proloog;
- vers 18-432:
  - in de ban van de liefde (18-190)
  - vlucht uit het klooster (191-292)
  - tocht naar de stad (293-396)
  - leven in de stad (397-432)
- vers 433-864:
  - leven in zonde (433-482)
  - inkeer en terugkeer (483-666)
  - terugkomst in het klooster (667-864)
- vers 865-910: het lot van de kinderen;
- vers 911-1029: visioen en biecht;
- vers 1030-1038: epiloog.

Vers 865-910 en vers 911-1029 zijn waarschijnlijk later, misschien zelfs door een tweede dichter, toegevoegd. Daarop wijzen onder meer de volgende gegevens:
- het gedeelte vers 18-864 heeft een kringvormige structuur (begint en eindigt in het klooster);
- de verzen 859-864 maken de indruk van een slotgedeelte (de zondares is bekeerd, Maria wordt geprezen);
- het slotgedeelte (vanaf vers 865) komt niet bij Caesarius van Heisterbach voor (zie Bron);
- het gedeelte tot en met vers 864 is precies in twee even lange stukken te verdelen die een afgerond geheel vormen;
- de biecht komt in het slotgedeelte voor. Pas in 1288 schreef de bisschop van Luik, Jan van Vlaanderen, voor dat elke gelovige minstens één maal per jaar moest biechten;
- er is sprake van stijlverschil; het slotgedeelte heeft veel meer enjambementen (zinnen die doorlopen over de regels heen);
- het slotgedeelte is didactischer van aard (opvoeding van de kinderen, biecht, naam van de non).

Het is echter ook mogelijk het verhaal te zien als een eenheid met een 'tweefasenstructuur' (F.P. van Oostrom): bij vers 864 is er sprake van een voorlopig slot, daarna volgt een tweede (veel kortere) reeks gebeurtenissen, die nauw samenhangt met de eerste. (Ook in een aantal hoofse ridderverhalen rond koning Arthur treffen we deze 'Doppelweg' aan).

Personages

Alle personages zijn levensecht getekend.
De hoofdpersoon Beatrijs is mooi en (net als haar minnaar) van aristocratische afkomst. Ze is rein van geest, vroom en liefdevol. Ze offert haar eer (als prostituée) slechts op ter wille van haar kinderen; ze is en blijft een sympathieke figuur. Volgens F. Lulofs voldoet ze aan de beschrijving van hoofse gedragsregels, zoals Andreas Capellanus die gaf in zijn *Tractatus de arte honesti amandi* ('Verhandeling over de kunst van de hoofse minne', eind twaalfde eeuw); voortdurend wordt ze gekweld door angst voor schande, de angst haar goede naam te verliezen door niet te handelen zoals ze vanwege haar stand verplicht is. Maria behoedt haar voor die schande.
Beatrijs werkt als kosteres (een belangrijke functie!) in een rijk klooster, met een eigen bode en een slaande klok (vergelijk vers 846: 'dorloy' ofwel uurwerk).

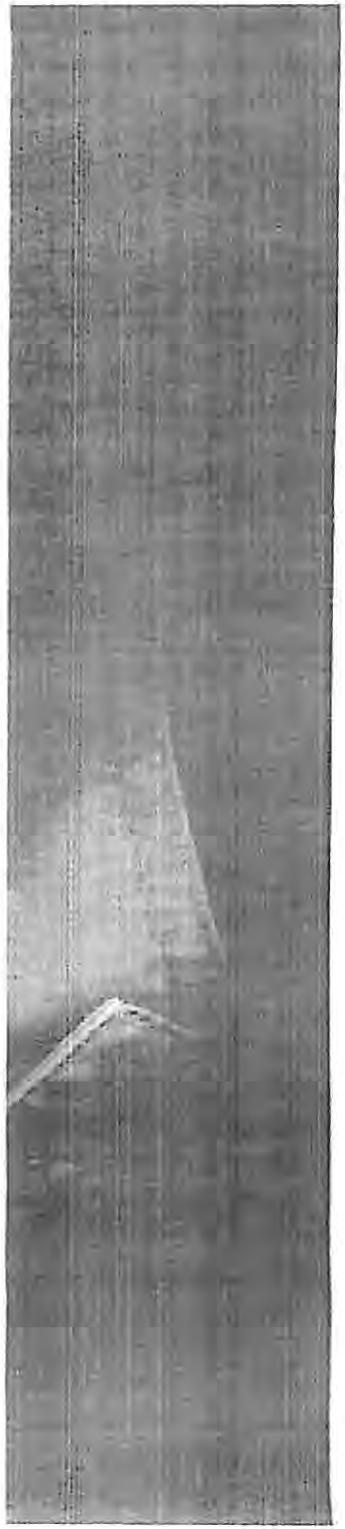

Haar naam, die pas in vers 1029 wordt onthuld, is van Romaanse oorsprong. Misschien is de naam Beatrijs gekozen vanwege de populariteit van de twaalfde-eeuwse keizerin Beatrijs, de vrouw van Frederik Barbarossa.
De jongeling kent (in tegenstelling tot Beatrijs) trouw noch berouw. Hij is een genotzoeker en laat Beatrijs en de kinderen in de steek als de tijd van rijkdom voorbij is. Zodra zijn rol is uitgespeeld, verdwijnt hij uit beeld.
Maria speelt als middelares een cruciale rol: dank zij haar kan zelfs de grootste zondaar, mits hij berouw toont, gered worden. Zij is de 'omnipotentia supplex' (de almachtig vrome), de toevlucht voor de mens in nood, het symbool van barmhartigheid.

Plaats en tijd

De gebeurtenissen spelen zich voornamelijk af in een niet met name genoemd klooster en een onbekende stad.
Het verhaal begint midden in een situatie (in medias res).
De zeven rijke jaren die Beatrijs met haar geliefde samenleeft, worden in slechts vier versregels samengevat (tijdverdichting; vers 405-408).

Vertelperspectief

De alwetende ik-verteller richt zich regelmatig tot de hoorders/lezers (bijvoorbeeld in vers 26: 'Ic wille u segghen van...' en vers 786: 'Hoert, wes si sal beghinnen'). In de proloog (vers 14/15) zegt hij, dat hij het verhaal gehoord heeft van een zekere broeder Ghijsbrecht, een Willemijn of Wilhelmiet (monnik uit de Wilhelmietenorde, die in de twaalfde eeuw gesticht werd door Wilhelm von Malavalle); over deze Ghijsbrecht is verder niets bekend.

Thematiek

Het thema kan als volgt omschreven worden: Maria, middelares tussen God en de mensen, komt de berouwvolle zondaar te hulp (vergelijk vers 825-826: 'Wie aen u soect ghenade, Hi vintse, al comt hi spade [laat]').
Aards gebeuren (het 'natuurlijke') en hemels ingrijpen (het 'bovennatuurlijke') vormen een harmonisch geheel, met als kern het wonder van de vergeving. Aardse liefde is vergankelijk, hemelse liefde blijvend.
Belangrijke elementen zijn de visioenen, de terugkeer van een berouwvolle zondaar (Verloren zoon-motief), het ingrijpen van

een bovennatuurlijke macht, liefde in diverse vormen (zinnelijke liefde, liefde tot God en Maria, moederliefde), gebeden en prostitutie (eerder een zonde dan een schande, zoals bedelen). Er heeft verridderlijking plaatsgevonden, die onder andere blijkt uit de hoofse, buitenechtelijke liefdesrelatie tussen Beatrijs en de jongeman, de aristocratische afkomst van beiden, de prachtige kleren die Beatrijs krijgt en het feit dat ontrouw en bedelen als schande gezien worden.

Stijl

Het verhaal is geschreven in dichtvorm (gepaard rijmende accent- of toppenverzen), waardoor het gemakkelijk te memoriseren was. De taal vertoont Brabantse kenmerken en is vaak sterk poëtisch (zie bijvoorbeeld de beschrijving van het bos in vers 328 en verder, waarin sprake is van een 'locus amoenus', een geschikte plaats voor de liefde). De dialogen zijn vlot en levensecht.
Symboliek speelt een belangrijke rol:
- de eglantier (wilde roos) is het symbool van de liefde;
- de kleuren blauw (symbool van de trouw) en wit (symbool van de onschuld) zijn de kleuren van Maria (vergelijk de kleren die Beatrijs van haar geliefde krijgt);
- het getal drie symboliseert de Drieëenheid en is het getal van de volmaaktheid (Beatrijs hoort drie maal de stem in haar droom; iets soortgelijks gebeurt in *Karel ende Elegast*);
- vijf is het getal van Maria (haar naam bestaat uit vijf letters, waaronder drie klinkers);
- het getal zeven (drie plus vier) is een heilig getal; drie verwijst naar de 'hemel' (God), vier naar de wereld (Beatrijs leeft zeven jaar in weelde en zeven jaar in zonde; ze bidt regelmatig de zeven 'getijden van Maria');
- het getal 666 is het getal van 'het Beest' (de duivel): tot vers 666 heeft de duivel macht over Beatrijs!

Stroming en genre

Beatrijs is een Marialegende en behoort tot de middeleeuwse geestelijke epiek (verhalende kunst met een religieuze inslag). Tot deze geestelijke epiek of kloosterliteratuur worden gerekend:
- bijbelverhalen, bijvoorbeeld *Vanden levene ons Heeren* (dertiende eeuw) van M. van Torhout;
- exempelen: stichtelijke verhalen, die vaak in preken en godsdienstige geschriften gebruikt werden;

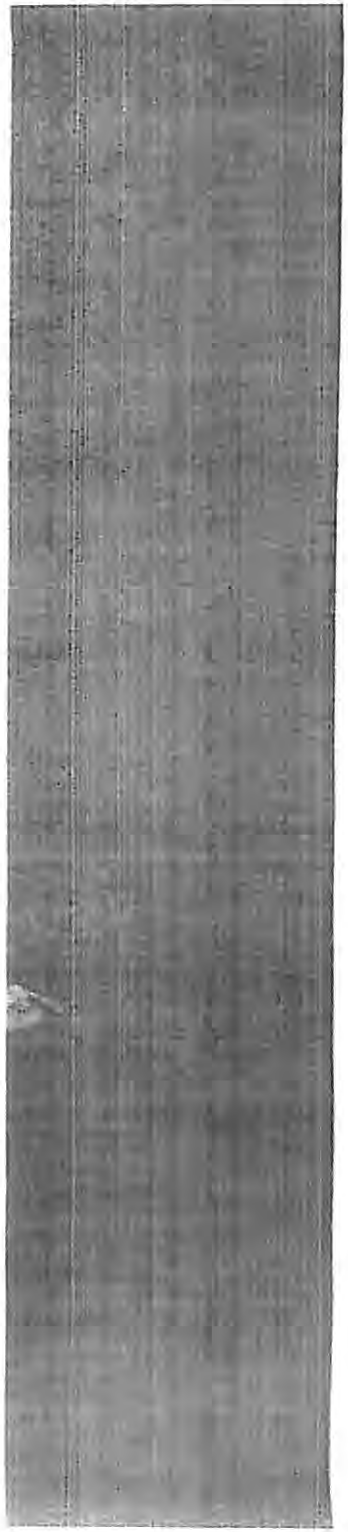

- heiligenlevens of hagiografieën (levensbeschrijvingen van heiligen), bijvoorbeeld *te Servaes legende* van H. van Veldeke, *Sinte Franciscus leve..* van J. van Maerlant en *Leven van Sinte Lutgart* van W. van Afflichem;
- mystieke literatuur, waarin gestreefd wordt naar éénwording van de ziel met God, nog tijdens het leven en volgens de leer van de kerk. De éénwording verloopt in verschillende fasen: via de weg van de zuivering ('via purgativa') en de verlichting ('via illuminativa') wordt de éénwording ('via unitiva') bereikt. Voorbeelden van mystieke werken zijn de *Visioenen* van Hadewych (± 1200-1270) en *Die chierheit der geestelijker Brulocht* (± 1350) van J. van Ruusbroec (1293-1381);
- Marialegenden: verhalen of verhalende gedichten met Maria als centrale figuur ('legendum' betekent 'wat waard is gelezen te worden'). Vooral in de twaalfde en dertiende eeuw leidde de Mariaverering tot het ontstaan van Marialegenden, die de gelovigen moesten stichten. We treffen legenden aan bij onder andere Caesarius van Heisterbach (zie Bron), J. de Voragine (*Legenda aurea*) en J. van Maerlant (in zijn *Spieghel Historiael*). Behalve *Beatrijs*, is *Theophilus* (begin veertiende eeuw) een beroemde Marialegende.

Waardering, bewerkingen en vertalingen

De Hervorming in de zestiende eeuw maakte een einde aan de aandacht voor de *Beatrijs*; Marnix van St. Aldegonde (1540-1598) noemde het verhaal een 'afgrijselijke leugen'. Pas in de romantiek (negentiende eeuw) kwam de herwaardering voor *Beatrijs*, 'de parel van de middeleeuwse Nederlandse letterkunde en zelfs de Europese letterkunde' (G. Smit), dit 'juweeltje van onze middelnederlandse woordkunst' (R. Roemans en H. van Assche) of – nog anders gezegd – 'het hoogtepunt van onze Middeleeuwse geestelijke vertelkunst' (H. Adema).
Van de *Beatrijs*-legende bestaan verschillende versies, doordat het verhaal mondeling werd doorgegeven en doordat verschillende schrijvers veranderingen aanbrachten. De meest in het oog springende verschillen hebben betrekking op de minnaar (een geestelijke, intellectueel of aristocratische jongeling), het tijdstip waarop de minnaar zijn geliefde verlaat (na enkele dagen, twee jaar, vijf jaar of zeven jaar) en de persoon die informatie over het klooster geeft (de portier, een non, een weduwe of een waardin). Niet in alle versies is er sprake van kinderen. In sommige versies valt de nadruk op het berouw, in andere op de biecht. Opmerkelijk is, dat alleen in onze *Beatrijs* de episode waarin de non drie maal een stem hoort en een visioen krijgt voorkomt.

De Fransman R. Guiette heeft maar liefst vierenvijftig middeleeuwse en honderdzevenenveertig latere redacties en bewerkingen van *Beatrijs* bestudeerd en beschreven (zie Literatuur): Franse, Duitse, Spaanse, Noorse en zelfs Arabische. De Nederlandse versie is waarschijnlijk geschreven tussen 1237 (de datum waarop *Libri VIII Miraculorum* verscheen) en ca. 1276 (op het tweede concilie van Lyon in 1274 verbood paus Gregorius X het dragen van overdadige sieraden; enkele jaren later ook het dragen van weelderige kleding. In *Beatrijs* koopt de jongeling mooie kleren en sieraden, wat dus kan wijzen op een datering vóór 1276).
In het *Vaderboec* (een stichtelijk werk met veel exempelen, gedrukt in 1511) komt een korte proza-redactie van het Beatrijsverhaal voor: 'Een exempel van Beatrix, die costerinne'; het is verwant aan het verhaal in *Dialogus Miraculorum* van C. van Heisterbach. Van een uitvoerige prozabewerking in *Onser Liever Vrouwen Miraculen* bestaat een handschrift uit 1479.
Twintigste-eeuwse vertalingen of bewerkingen zijn die van M. Maeterlinck (*Soeur Beatrice*, 1901; libretto), P.C. Boutens (1907/1962[44], een vrije bewerking), J. Davidson (*The Ballad of a Nun*, 1910), F. Rutten (1920[2], een mysteriespel), P. Kemp (*Zuster Beatrijs*, 1920; romanversie), H. Teirlinck (*Ik dien*, 1923; een zeer vrije bewerking), A. Anderson (*Vallis Gratiae*, 1924; Fins 'legende-spel'), H. van Overbeke (1925; toneelbewerking), R. Guiette (*Béatrix. Poème traduit du Moyen Néerlandais*, 1930), P.C. Schoonees (1939; Afrikaanse vertaling), A.J. Barnouw (*The Miracle of Beatrice*, 1944; Engelse prozavertaling) en A. van Wilderode (1960; televisiebewerking).

Auteur

De auteur was waarschijnlijk een kloosterling, wellicht een cisterciënzer monnik van de abdij van Baudelo, die nauwe betrekkingen met Biervliet onderhield. D.A. Stracke meent dat Diederic van Assenede, klerk van de gravin van Vlaanderen en vertaler/bewerker van de oosterse ridderroman *Floris ende Blancefloer*, de auteur is. Assenede ligt namelijk dicht bij Biervliet, waar een Wilhelmietenklooster was. De zegsman van de auteur, broeder Ghijsbrecht, was een Wilhelmiet (zie vers 14-15). De meeste Wilhelmietenkloosters liggen in Oost-Vlaanderen en dragen Marianamen.
W. van Eeghem vermoedt dat Heyne van Aken (± 1250-1320), de vermoedelijke dichter van *Die Rose*, de auteur van *Beatrijs* is. Het blijft gissen!

LITERATUUR

Over *Beatrijs* is veel geschreven, vooral in de vorm van tijdschriftartikelen.
De belangrijkste studies zijn: H. Watenphul, *Die Geschichte der Marialegende von Beatrix der Küsterin* (1904); R. Guiette, *La légende de la sacristine* (1927); D.A. Stracke, *Beatrijs in de wereldletterkunde* (1930); F. Onstein, *De sproke van Beatrijs* (1943); F.P. van Oostrom, *Beatrijs en tweefasenstructuur* (1983); A.M. Duinhoven, *De geschiedenis van Beatrijs* (1989).

dit. Prisma utrechtpocket
1200-1800